

PREDSTAVITVE ŽENSKIH VLOG V »MANUJEVEM ZAKONIKU«

Matere, žene in hčere

Izvirni znanstveni članek | 1.01

Izvleček: Predstavitev ženskih vlog v *Manujevem zakoniku*, enem najpomembnejših staroindijskih legalnih besedil, ki je nastalo na začetku našega štetja, je na položaj žensk v Indiji vplivala vse do današnjega dne. Prispevek raziskuje medsebojno povezanost, dihotomije in vzporednosti med v zakoniku konstruirano družbeno vlogo žensk ter njihovim v drugih virih predstavljenim položajem in identificira nasprotja med rigidno patriarhalno normo in njenimi dejanskimi deviacijami, ki so evidentirana tako v samem tekstu kot tudi v drugih zgodovinskih in sodobnih virih. Prikazan je tudi velik kontrast med čaščenjem matere (tako v stari indijski družbi kot tudi danes) in skoraj popolnim molkom o materinstvu v *Manujevem zakoniku* ter identificirani glavni parametri za to navidezno protislovje.

Ključne besede: staroindijska literatura, staroindijska pravna besedila, Manujev zakonik, hinduizem, ženske v stari Indiji, mati v staroindijski družbi

Abstract: Presentations of female roles in the *Laws of Manu* – one of the earliest literary sources of ancient India, composed about two millennia ago – have been influential on the social perceptions of women till the present day. This article investigates interrelatedness, parallels and dichotomies between the roles of women as constructed in the *Laws of Manu* and in the Hindu society of the time. Furthermore, it examines the contradictions and tensions between the rigid patriarchal norms and the actual deviations from them that can be observed in Hindu society today and have very likely been present throughout Indian history. It also demonstrates the great contrast between the veneration of mothers (in ancient as well as in contemporary Indian society) and the absence of mothers in the *Laws of Manu*, aiming to identify the reasons for the silence about motherly themes within the text.

Key Words: ancient Indian literature, ancient Indian legal texts, the Laws of Manu, Hinduism, position of women in ancient India, mothers in ancient Indian society

Uvod¹

Manujev zakonik (*Manusmṛti*)² je najbolj znan staroindijski pravni tekst. Od svojega nastanka okoli začetka našega štetja pa vse do novejšje zgodovine je imel v Indiji pomemben položaj, ki se kaže v številnih komentarjih na tekst sam in v njegovem velikem vplivu tako na poznejše pravne tekste v Indiji kot tudi na pravne sisteme dežel Jugovzhodne Azije (Lingat 1973: 96). Ime Manu, ki je staroindijski eponim za prvobitnega človeka in prvega kralja, daje zakoniku najvišjo avtoriteto, kajti v času njegovega nastanka so se v številnih takratnih kraljestvih severne Indije kralji predstavljali kot božanske inkarnacije (Olivelle 2004: xxi–xxii). Njegov pomemben položaj se je še bolj utrdil v času britanske kolonizacije, ko so ga leta 1794 kot prvi indijski pravni tekst prevedli iz sanskerta v angleščino. Toda Angleži takrat niso razumeli, da stari indijski pravni teksti niso neposredno predpisovali in nadzorovali pravne prakse, temveč se je pravna praksa naslanjala, poleg na *Manujev zakonik* in druge pravne tekste, predvsem na običajno pravo, ki pa se je razlikovalo glede na različna geografska območja in družbene strukture v zelo razvejanem in raznolikem indijskem kastnem sistemu (Derrett in Duncan 1973: 24). *Manujev zakonik*, ki je bil v kolonialnem obdobju implementiran v britanski pravni sistem, je s tem dobil novo pomemb-

no vlogo. Kot eden prvih staroindijskih tekstov, prevedenih v angleščino, je rabil takratnim raziskovalcem in prvim indologom kot pomemben vir za rekonstrukcijo stare indijske zgodovine. V postkolonialnem obdobju so konzervativne plasti indijske družbe v *Manujevem zakoniku* iskale vzore tradicionalnih indijskih vrednot, s katerimi so se upirale hitrim družbenim in političnim spremembam. Po drugi strani pa je bil zakonik za liberalne Indijce vir in simbol razrednega in spolnega zatiranja (Olivelle 2004: xvii–xviii). Tako je v vseh zgodovinskih obdobjih, vse do danes, *Manujev zakonik* ostal zelo pomemben pravni tekst, ki ga moramo upoštevati pri raziskavah katerega koli aspekta hinduizma in hindujske družbene strukture³ in je ključnega pomena pri raziskovanju vloge žensk v indijski družbi.

Predstavitev ženskih vlog v »Manujevem zakoniku«

Manujev zakonik ni le pravni tekst, temveč skuša pokriti vse aspekte človeškega življenja – od religije, filozofije in politike do predpisov za pravilno obnašanje pripadnikov različnih družbenih razredov v najrazličnejših okoliščinah in življenjskih obdobjih. Njegovi avtorji so bili brahmani, moška elita tistega časa, zato je zakonik eden od kontinuiranih poskusov vzdrževanja, vzpostavljanja, reproduciranja brahmanske hegemonije nad drugimi indijskimi verskimi tradicijami in družbenimi sloji. Tekst opisuje brahmane kot »rojene na vrhu sveta« (1.98–1.100) in celo kot bo-

¹ Raziskava je bila izvedena s podporo Programa Marie Curie za ponovno vključitev (Marie Curie Reintegration Grant) znotraj 7. okvirnega programa Evropske skupnosti (European Community's Seventh Framework Programme), FP7/2007-2013, PIRG02-GA-2007-224432 (2008-2012).

² Zaradi tehničnih omejitev pri transliteraciji sanskrtskih besed niso uporabljeni standardni diakritični znaki.

³ Beseda hinduizem je konstrukt, ki zahteva zelo kompleksno analizo. V pričujočem prispevku pokriva mnoga razstva Indije s številnimi skupnimi značilnostmi, ki so, kljub številnim razlikam, ostala skozi vso zgodovino tesno povezana (King 1999: 96–142).

žanstva (9.317; 9.319).⁴ Precej pozornosti posveča družinskemu življenju in položaju žensk v razširjeni družinski strukturi. Ker je namenjen predvsem višjim razredom, zlasti brahmanskemu, se predstavitev položaja žensk nanaša v glavnem na brahmanke. Prav zato zakonov ne smemo posploševati, zlasti če upoštevamo, da v stari Indiji niso nikoli obstajale univerzalne človekove pravice, temveč le različne pravice in dolžnosti, posebej predpisane za vsakega od štirih družbenih razredov.⁵ Kljub temu raziskovalci indijske zgodovine pogosto obravnavajo ženske – ne pa moških – kot eno samo hevristično kategorijo, čeprav se njihove pravice in dolžnosti precej razlikujejo glede na etnično, družbeno, ekonomsko in versko okolje.

Manujev zakonik ženske v odnosu do moških konsistentno predstavlja kot inferiorne – duševno, fizično, moralno, družbeno in duhovno. Žensko naravo opisuje kot nezanesljivo, šibko in slabo. Številni odlomki iz zakonika jasno ponazarjajo nizek družbeni položaj žensk, ki so ga indijski pravni teksti ponavljali in utrjevali dve tisočletji, vse do modernih indijskih interpretov zakonika (npr. Das 1962: 38–42). Najbolj pogosto citiran odlomek iz zakonika pravi:

Naj bo deklica, mlada ali stara ženska, nikoli ne sme biti neodvisna, celo v lastnem domu ne. Kot otrok mora biti pod kontrolo očeta, mlado žensko naj kontrolira mož, in če ji mož umre, naj bo pod sinovo kontrolo. Nikoli ne sme živeti neodvisno (5.147–5.148).⁶

Zakonik izključuje ženske iz dominantne vedske religije: namesto udeležbe v konsekracijskih ritualih, namenjenih moškim zgornjih treh razredov, je glavna duhovna praksa za ženske služenje in podreitev možu: »poroka je za žensko vedska konsekracija, služenje možu pa je enako kot življenje z učiteljem« (*Manujev zakonik*, 2.67). Vedno mora biti podrejena moškemu (9.15–9.17), njeno telo je nečisto (zlasti med menstruacijo in porodom) in vir ritualne polucije (4.40–4.44), podrejenost in ubogljivost do moža sta pomembnejši kot njena sposobnost, da rodi sinove (9.80–9.81). Zakonik na številnih mestih odseva velik strah pred žensko seksualnostjo in močjo: glavni poudarek je na podreditvi poročene žene, ki naj bi »častila moža kot boga, čeprav je slabega značaja, pohoten in popolnoma brez vsakih vrlin« (*Manujev zakonik*, 5. 154), in postala njegov odsev (9.22). Žena mora ostati zvesta svojemu možu tudi po njegovi smrti: vdovec se lahko ponovno poroči takoj po koncu pogrebnih ritualov (5.168), medtem ko mora vdova živeti v celibatu in askezi do smrti, da se bo potem lahko pridružila svojemu možu v nebesih, kar je njena največja duhovna izpolnitev (5.157–158, 161–162, 166).

Poleg popolne podreditve možu zakonik pričakuje od poročene žene, da rodi sinove, kajti v brahmanski tradiciji lahko le sin izvaja rituale za prednike (9.137–138). Če rojstvo sina dvigne ženski družbeni status, to ne velja za rojstvo hčere: mati, ki ima le hčere, ima enako nizek status kot ženska brez otrok (9.81). Za-

konik omenja hčere le v kontekstu pravil, kako naj oče prenese lastništvo hčere na svojega zeta, ki mora biti primerne družbene statusa. Že *Manujev zakonik* priporoča za deklice otroške poroke: »tridesetletni moški naj poroči dvanajstletno deklico, ki ga je očarala, in štiriindvajsetletni moški naj poroči osemletno deklico« (9.94); že v zgodnji mladosti naj bi se torej lastništvo deklice preneslo z očeta na moža – običaj, ki ima očitno vsaj dvatisočletne korenine in se je ohranil vse do danes.

Mati je v zakoniku predstavljena kot pasivni medij za rojevanje sinov, da tako mož nadaljuje patriarhalno linijo (9.8–9). Beseda »mati« je zabeležena zelo redko (le v 58 od skupaj 2.712 zakonov), skoraj vedno le kot del večje skupine staršev, sorodnikov in učiteljev, ki naj bi jim mladi brahmani izkazovali spoštovanje. Zakonik nikoli ne govori o odnosu med materjo in otroki ali drugimi člani razširjene družine. Čeprav mnogi indijski in drugi raziskovalci in indologi poudarjajo, da je za indijsko žensko – tako danes kot tudi v preteklosti – najpomembnejši cilj in izpolnitev prav v materinstvu in o tem pričajo tudi številne stare in nove boginje – matere indijskega podkontinenta (npr. Kinsley 1988: 151), tega ne izvemo iz *Manujevega zakonika*. Ta tako rekoč molči o materah in celo posebej poudarja, da moški učitelj z iniciacijo mladega učenca (pripadnika enega od treh najvišjih razredov) temu hkrati podari »drugo rojstvo«, ki je »resnično rojstvo« (2.148–149; 169–170).

Površinsko branje zakonika implicira, da so bila vprašanja materinstva in kompleksnega odnosa med materami in drugimi člani razširjene družine in družbe nepomembna in neproblematična. In prav tako so tudi do sedaj zakonik brali tradicionalni indijski tolmači ter mnogi moderni znanstveniki (npr. Olivelle 2004). Vendar je treba popolno odsotnost mater v zakoniku raziskati v zgodovinsko-političnem kontekstu, skozi prizmo takratne razredne družbe in tudi skozi psihološke vidike odnosa hindujskih moških do mater v takratni patriarhalni družbi. Mnoga pravila o kontroli žensk med vrsticami govorijo o strahu pred žensko močjo, zlasti pred njeno seksualnostjo in materinstvom. Prav ta dva aspekta ženske moči se stalno odražata v hinduizmu, ki v vsej svoji zgodovini časti mnoge boginje. Čeprav religije in mitologije ne smemo brati le kot zrcalne podobe družbe, ker vključuje številne druge parametre, kot so kulturni strahovi, želje, zgodovinski spomin in utopije, se vendarle kažejo paralele med religijskimi in družbenimi konstrukti prav v seksualnosti in materinstvu, v dveh aspektih, ki sta posebna atributa moči v upodobitvah hindujskih boginj (Ditrich 2005: 138–143).

Popolna represija materinstva v zakoniku lahko nakazuje nelagodnost in strah pred materinsko močjo, ki so jo brahmanski avtorji doživljali kot področje, ki ga je nemogoče nadzorovati. Kot pričajo drugi pisani viri (npr. Ramayana), so bile v času nastanka *Manujevega zakonika* zakonske zveze v severni Indiji večinoma patrilokalne. Mlada nevesta je v domu svojega moža našla osebno izpolnitev, spoštovanje in družbeni status šele z rojstvom sina, s katerim je vzpostavila izredno močno, vse življenje trajajočo čustveno povezavo. Posledično so matere za sinove postale objekt čaščenja, a obenem tudi objekt neizpolnjenih želja (Kakar 1978: 82–89). To se kaže tudi v protislovnih pravilih *Manujevega zakonika*, ki v enem pravilu predpisuje, naj sin brezpogojno uboga in spoštuje mater, očeta in učitelje (4.162), v drugem pa naj bi mati ubogala svojega odraslega sina (4.162). Mies (1980: 46–47) trdi, da je pravilo, po katerem naj bi mati ubogala sina, poskus kontrole nad veliko močjo indijske matere,

4 V referencah na *Manujev zakonik* se prva številka nanaša na poglavje in druga na številko zakona.

5 Štirje razredi (na kratko): najvišji družbeni razred predstavljajo brahmani (svečeniki, intelektualci), sledijo kšatrije (kralji, vojska), vaišje (trgovci, kmetovalci) in šudre (služabniki); poleg tega so zunaj sistema štirih razredov še številne družbene skupine (npr. nedotakljivi).

6 Vse citate iz zakonika je iz sanskrita prevajala avtorica prispevka.

ki jo moški hkrati doživlja zavestno kot »čisti« ideal, nezavedno pa kot poosebljenje »nečistosti«. Kakar (1978: 109) trdi, da ob zavestnem čaščenju matere indijski sinovi nezavedno izkušajo strah pred njeno seksualnostjo in močjo. Čeprav Kakar v svoji monografiji (1978) morda občasno preveč posplošuje, je njegova predstavitev ambivalentnega odnosa mati–sin dovolj evidentna in prepričljiva. Ambivalentni odnos do matere se kaže tudi v hindujski mitologiji, kjer imajo boginje kot refleksija moške izkušnje matere dva obraza – upodobljene so kot čiste, ljubeče, zaščitniške matere (npr. Sita) ali kot nevarna, destruktivna božanstva (npr. Kali), ali pa, najpogosteje, kot ambivalentne matere, ki so včasih dobrohotne in včasih nevarne in nasilne (Ditrich 2005: 138–142).

Odsotnost materinstva v zakoniku kaže, da je bilo materinstvo nezavedno doživljano kot moč onkraj zavestne kontrole, preveč kompleksno, da bi se bilo mogoče z njim zavestno soočiti. Prav represija matere v *Manujevem zakoniku* je lahko omogočila konstrukcijo patriarhalne vizije družbe, ki jo ustvarjajo in vodijo izključno moški. Kot trdi Kelso (2007: 13) v svojem feminističnem in psihoanalitičnem branju starih religioznih tekstov, je izbris materinstva temelj patriarhalne kulture in družbenega reda; torej je *Manujev zakonik* patriarhalni konstrukt *par excellence*, v katerem so ženske le pasivni medij za produkcijo sinov.

Čeprav je za žensko rojstvo sina (in ne hčere!) eden najpomembnejših dejavnikov, ki vpliva na njen družbeni status, *Manujev zakonik* predpisuje popolno zvestobo možu kot pot v duhovno izpolnitev in nebesa. Prav nasprotno pa je bilo v vedskem obdobju materinstvo predstavljeno kot glavna in skoraj edina pričakovana vloga ženske (Ditrich 2012: 58–60). Vedska kultura pripisuje boginjam sicer številne vloge, vendar je materinstvo daleč najpomembnejše: boginje so v glavnem upodobljene kot matere – stvarnice in zaščitnice; skoraj vse glavne boginje so neporočene. Popolno podrejenost možu kot glavni atribut in funkcijo ženske lahko zasledimo šele v povedskem obdobju, o čemer pričajo številni literarni viri (Ditrich 2005: 141–143). Ta tendenca hkrati odseva tudi v povedskem panteonu, kjer so se vedno pogosteje začeli pojavljati pari boga in boginje. V parih so boginje pogosto interpretirali kot 'ženski aspekt ali energijo' (*šakti*) boga. V poznejših obdobjih indijske zgodovine so takšni pari postali zelo pomembni konstrukti božanske manifestacije (Ditrich 2012).

V tem kontekstu se porajajo naslednja vprašanja: kateri parametri so bili udeleženi pri spremembah v percepciji ženskih vlog v prehodu iz vedskega v povedsko obdobje, tj., kaj je vplivalo na prehod od izpostavljene vloge materinstva in plodnosti v Vedah do povedskih konstruktov popolnoma predane žene kot idealne ženske vloge? Telega prehoda v percepciji ženske ne evidentira le *Manujev zakonik*, temveč tudi drugi literarni viri tega obdobja, kot na primer staroindijski epi (Ditrich 2005: 141–143). Ker so glavni vir za raziskave teh obdobj tekstualni, je pomembno vprašanje, kako naj beremo stare indijske tekste, ki so jih napisali moški in so moškim bralcem tudi namenjeni? Kako lahko vstopimo v ženske svetove staroindijske preteklosti, ki so brez lastnega glasu in moramo zato le med vrsticami brati njihov molk? Pri tem je pomembno tudi ozavestiti, da so predpisi za ženske v *Manujevem zakoniku* namenjeni predvsem brahmanom, kar odpira vprašanje, ali je sploh mogoče identificirati nekaj glavnih tem in parametrov v položaju žensk tistega časa, ki bi dovolili poskus posploševanja?

Predstavitev mater in žena v »Manujevem zakoniku« v zgodovinskem kontekstu

Odsotnost mater in represija žensk v *Manujevem zakoniku* odražata poskus vzpostavitve in utrditve patriarhalnega družbenega sistema, predvsem v severni Indiji. Kot je že zgoraj omenjeno, teksti kažejo, da je bila v vedskem obdobju najpomembnejša ženska vloga materinstvo. Šele v drugi polovici prvega tisočletja pr. n. št. so se pojavile spremembe v položaju žensk, tako v družbi kot tudi v panteonu – boginje so bile vedno bolj pogosto upodobljene kot žene bogov. V tej spremembi je mogoče videti odsev želja, strahov in pričakovanih avtorjev verskih tekstov, to je brahmanov, ki so skušali utrditi in obdržati svoj hegemonistični položaj v obdobju velikih družbenih sprememb. Pozno vedsko obdobje, v katerem zasledimo prve začetke pravnih tekstov (*dharma*), je bil čas velike družbene tranzicije v Indiji – razvoja velikih mest, ustanavljanja kraljevin in utrjevanja družbene hierarhije. *Manujev zakonik* odraža zgodovinski spomin tega obdobja, zlasti dinastije Maurya, ki je predvsem v času kralja Aške (3. stol. pr. n. št.) podpirala nova verska in asketska gibanja, kot so budizem in džainizem, ter s tem prinašala nove izzive za brahmansko hegemonijo (Olivelle 2004: xlii–xliii). Mauryam so sledile dinastije iz Centralne Azije, ki so bile velike podpornice budizma in so s tem do neke mere ogrožale brahmansko nadvlado. Vse te politične spremembe so opazne v *Manujevem zakoniku*, ki je skušal ustvariti model popolne kontrole nad vsemi aspekti družbe. V času nastajanja zakonika je bila že trdno definirana in sprejeta zasebna lastnina, kar se odraža tudi v odnosu do žensk, ki so v zakoniku in poznejših komentarjih čedalje bolj nedvoumno predstavljene kot lastnina moškega (5.148).

Velik vpliv na položaj žensk sta imeli dve vplivni religiji tistega časa, budizem in džainizem, ki sta v svoje vrste sprejeli tudi mnogo brahmanov in, kot pričajo viri, prvič v indijski zgodovini omogočili ženskam vseh razredov vstop v redovniško življenje. Čeprav je bil položaj budističnih in džainističnih nun nižji od menihov, je vseeno omogočal ženskam novo, drugačno pot, ki se je razlikovala od edine dotodanje izbire – poroke in družine. Nune so zapustile posvetno življenje in s tem trdno določene norme v razredni in spolni hierarhiji, ki jo je skušala utrditi brahmanska tradicija. Ker so nune in menihe podpirale takratne vladajoče dinastije, so zlasti ogrožali brahmansko tradicijo. O izkušnjah nun priča zbirka 73 pesmi, *Therigatha*, najstarejši verski tekst, ki so ga napisale izključno ženske; govori o svobodi in radosti nun, ki so zapustile družino, in opisuje način življenja, ki je bil za brahmanizem popolnoma nepredstavljiv in nesprejemljiv. Čeprav nune govorijo s svojim glasom, sporočajo staroindijske moške asketske ideje, ki vidijo v ženski ali materi oviro na poti k duhovni osvoboditvi. Zgodnji budizem kot tudi druge asketske tradicije, ki so cvetele v Indiji v času *Manujevega zakonika*, so bile v veliki meri sovražne do žensk; videle so jih kot vir spolne skušnjave, ki se ji morajo asketi izogibati. Žensko telo je predstavljalo v njeni reproduktivni funkciji ciklus življenja in smrti, ki se ga skuša asket osvoboditi. Strah pred spolnostjo in materinstvom je bil še bolj poudarjen v džainizmu, ki vidi v materinstvu in naklonjenosti do otrok veliko oviro na poti k duhovni svobodi (Deleu 1996: 93–96).

Čeprav sta budizem in džainizem omogočila ženskam v stari Indiji nove poti in načine življenja, sta obenem s svojim strahom in sovraštvom do ženske seksualnosti in materinstva pripomo-

gla k zatiranju žensk. *Manujev zakonik* budiste in džainiste enači z najnižjim družbenim razredom (*šudre*) in sploh ne omenja nun. Zakonik tudi sicer ne govori o verskih praksah za ženske v brahmanski strukturi, temveč samo pove, da so vse ženske, ne glede na družbeni razred, izključene iz vedске religije, in so s tem, s stališča religije, enake najnižjemu družbenemu razredu, to je šudram, ki jim zakonik prepoveduje kakršno koli udeležbo v vedskem obredju. Niti *Manujev zakonik* niti drugi brahmanski teksti ne povedo veliko o ženskih verskih praksah tistega časa, informacije je mogoče najti le posredno iz arheoloških virov, iz številnih (predvsem sodobnih) kultov vaških boginj, iz bogate zakladnice ženskih ritualov in mitov sodobne Indije ter iz ostankov matrilinialnih družinskih struktur. Vsi ti viri pričajo o bogatih verskih tradicijah in praksah, ki so jim ženske sledile in jih prenašale po ustnem izročilu iz roda v rod. Te tradicije so bile verjetno utemeljene na čaščenju boginj, predvsem v njihovi materinski vlogi (Auer Falk in Gross 2001).

Ker sanskrtška brahmanska tradicija predstavlja glavne pisane vire za starejša obdobja indijske zgodovine, lahko o socialni realnosti tistih obdobj le ugibamo, in to z zavedanjem, da področja, o katerih teksti molčijo, lahko kažejo na napetosti in konflikte, ki jih teksti skušajo prekriti s trdno strukturo konstruirane realnosti. *Manujev zakonik* sporoča, da so bile vse ženske izločene iz vedске religije in obenem ne daje nobenih informacij o ženskih verskih praksah tistega časa, kar odpira vprašanje, ali so verske tradicije, ki so jim sledile ženske, ogrožale patriarhalno brahmansko tradicijo. V vsej indijski zgodovini so se napetosti med dominantno brahmansko tradicijo in novimi gibanji reševale na dva načina: ali je dominantna tradicija nova verska gibanja ignorirala ali pa jih je prevzela in integrirala v svoje že obstoječe patriarhalne verske paradigme. Tako so v hindujski panteon stalno vstopale številne nove boginje – matere, teksti pričajo o stalnem procesu integracije, katerega avtorji so bili večinoma brahmani. Brahmanska tradicija je pogosto nevarne boginje ignorirala ali pa ukrotila in integrirala s tem, da jih je poročila z bogovi (Ditrich 2005: 146–149). Podobno se *Manujev zakonik* na dva načina odziva na ogrožujoče ženske aspekte, kot sta materinstvo in seksualnost: ali s kontrolo (ženska mora biti vedno, v vseh okoliščinah, podrejena moškemu) ali pa z molkom, kot v primeru ženskih verskih tradicij in praks, ki so bile verjetno utemeljene na čaščenju boginj – mater. Tudi velik poudarek, ki ga daje zakonik božanskemu statusu brahmanov, kaže na ogroženost pred nebrahmanskimi verstvi, ki jih zakonik enostavno ignorira.

Manujev zakonik torej odraža nasprotja in konflikte med dominantnim patriarhalnim redom, ki skuša kontrolirati vse aspekte življenja, in neortodoksnimi, nebrahmanskimi tradicijami, ki vključujejo nepredvidljive aspekte, kot so seksualnost in materinstvo, tesno povezane s ciklusom življenja in smrti, ki je onkraj kontrole. Čeprav zakonik govori o ženskah na splošno, se predpisi nanašajo predvsem na ženske višjih družbenih razredov. O življenju nižjih razredov zakonik le malo pove, prav tako pa je na razpolago zelo malo informacij o nižjih razredih iz drugih staroindijskih virov. Tudi sodobne znanstvene raziskave stare Indije se redko ukvarjajo z nižjimi razredi, še manj pa z ženskami iz teh slojev. Nepisani viri, kot so likovna dela, zgodbe in pesmi ustne tradicije, ki so jih ustvarjali nižji sloji in ženske, pogosto podajajo drugačne verske in mitološke zgodbe od pisanih virov, ki so jih urejali večinoma moški brahmani. Vsi ti viri kažejo na to,

da so bile ženske bolj podrejene in omejevale v višjih razredih, zlasti med brahmani, kajti izključitev žensk iz vseh ekonomskih in intelektualnih aktivnosti je bil eden od statusnih kriterijev za višje razrede (Mies 1980: 30).

Zaključek

Kot je prispevek orisal, *Manujev zakonik* predstavlja ženske v odnosu do moških kot inferiorne, šibke, nezanesljive in nesposobne neodvisnega življenja. Ko zakonik govori o ženskah, se osredotoča skoraj izključno na vlogo predane žene, ki naj bi ji predstavljala največji smisel ter družbeno in duhovno izpolnitev. Kot največjo žensko vrlino predpisuje zvestobo in ubogljivost do moža, kot edino versko prakso pa čaščenje moža. Hčeram zakonik posveča le malo pozornosti: obravnava jih kot očetovo lastnino in odobrava otroške poroke. O materinstvu zakonik molči – ne omenja, kakšen odnos naj ima mati do otrok, kako naj vzgaja sinove in hčere in kako naj se vključuje v svoji materinski vlogi v širšo družbo. Takšen molk o materah je presenetljiv zlasti zato, ker zakonik skuša detajlno in v celoti predpisati, kako naj ljudje živijo v družini in družbi, kakšni naj bi bili medsebojni družinski odnosi, pri tem pa komaj omenja najbolj pomembno žensko vlogo stare Indije – mater. Namesto tega skoraj vso svojo pozornost posveča vlogi žene in njenemu odnosu do moža. Presenetljivega molka o materinstvu ne smemo brati, kot da ta vloga ženske v času *Manujevega zakonika* ni bila pomembna. Odsotnost matere je treba raziskati in pri tem identificirati nekaj glavnih parametrov, ki so pripomogli h konstrukt ženskih vlog v zakoniku. Če beremo zakonik s psihološkega stališča, se v predstavivah žena in mater zrcali ambivalentno moško doživljanje matere v patrilinearnih razširjenih družinah staroindijske družbe – to je konflikt med ozaveščeno podobo »dobre« matere in nezavednim strahom pred »slabo« materjo, ki se, tako v preteklosti kot sedanjosti, paralelno odraža v hindujskem panteonu. Ta konflikt povzroča protislovje v zakoniku, ki obenem sinovom predpisuje tako kontrolo kot popolno podreditev materi. Konstrukt ženskih vlog v zakoniku lahko beremo tudi kot poskus utrjevanja hierarhične patriarhalne družbene strukture v družbeno-zgodovinskem obdobju velike politične negotovosti v stari Indiji. Najbolj evidentna je bila ogroženost brahmanske religije in družbenega reda pred nebrahmanskimi religijami, ki so bile v tem času v polnem razcvetu in so imele podporo vladajočih dinastij. Negotove politične in družbene okoliščine so povzročale konzervativni odziv brahmanske sredine, kar odseva v *Manujevem zakoniku*, ki ga lahko beremo kot poskus ponovne uvedbe kontrole in hegemoničnega položaja brahmanov kot privilegirane elite. Tudi konzervativni odnos do žensk v zakoniku lahko beremo kot odgovor na izzive s strani nebrahmanskih tradicij, ki so sicer ženskam odprle nove poti, a so obenem s svojim negativnim odnosom do seksualnosti tudi pripomogle k zatiranju žensk. Molc o materinstvu morda kaže tudi na represijo ženskih verskih tradicij in praks, ki so bile verjetno usmerjene v čaščenju boginj – mater.

Raziskovanje katerega koli aspekta izjemno raznolike hindujske tradicije vključuje številne parametre, interpretacije in protislovja, kajti pomeni družbenih pojavov so, še zlasti v indijski družbi, vedno polivalentni. Prispevek je identificiral nekaj parametrov, ki so pripomogli h konstrukt ženskih vlog v *Manujevem zakoniku*: vsak parameter prispeva h graditvi prizme, skozi katero lahko poskusimo raziskovati prazen prostor v zakoniku – to je molc

o materinstvu. Kajti le če beremo konstrukcije ženskih vlog z več strani prizme, bo vsak nov zorni kot prinesel nov pogled na večpomensko, večplastno in pogosto protislovno mrežo ženskih podob v stari Indiji, posledično pa pripomogel tudi h globljemu razumevanju položaja žensk v sodobni Indiji. Čeprav so indijske kulture preveč kompleksne, da bi prenesle posploševanja, je vendar mogoče identificirati nekaj skupnih tem. Med njimi je prav gotovo velika vloga matere, tako v pretekli kot tudi v sodobni hindujski družbi.

Viri in literatura

AUER FALK, Nancy in Rita M. Gross (ur.): *Unspoken Worlds: Women's Religious Lives*. Belmont, California: Wadsworth, 2001.

DAS, Ram M.: *Women in Manu and his Seven Commentators*. Bodh-Gaya: Kanchana Publications, 1962.

DELEU, Jozef (ur.): *Nirayavaliyasuyakkhandha: Uvargas 8–12 of the Jain Canon: Introduction, Text Edition and Notes*. Prev. J. W. De Jong in Royce Wiles. Tokyo: The Chuo Academic Research Institute, 1996.

DERRETT, Martin in John Duncan: *History of Indian Law (Dharmasastra)*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1973.

DITRICH, Tamara: Human and Divine Mothers in Hinduism. V: Andrea O'Reilly, Marie Porter in Patricia Short (ur.), *Motherhood: Power and Oppression*. Toronto: Women's Press, 2005, 137–151.

DITRICH, Tamara: Indijske boginje: Ena ali mnoge? V: Maja Lamberger Khatib (ur.), *Sožitje med kulturami – poti do medkulturnega dialoga*. Maribor: Pivec, 2012, 51–63.

LINGAT, Robert: *The Classical Law of India*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1973.

KAKAR, Sudhir: *The Inner World: A Psycho-analytic Study of Childhood and Society in India*. Delhi: Oxford University Press, 1978.

KING, Richard: *Orientalism and Religion: Postcolonial Theory, India and 'The Mystic East'*. London: Routledge, 1999.

KINSLEY, David: *Hindu Goddesses: Visions of the Divine Feminine in the Hindu Religious Tradition*. Berkeley: University of California Press, 1988.

KELSO, Julie: *O Mother, Where Art Thou: An Irigaray Reading of the Book of Chronicles*. London: Equinox, 2007.

MIES, Maria: *Indian Women and Patriarchy: Conflicts and Dilemmas of Students and Working Women*. New Delhi: Concept Publishing Company, 1980.

OLIVELLE, Patrick (ur.): *The Law Code of Manu*. Oxford: Oxford University Press, 2004.

Presentations of Female Roles: in the "Laws of Manu" Mothers, Wives, Daughters

This paper is a study on the presentation of women's roles in the *Laws of Manu*, one of the earliest literary sources providing valuable information on all aspects of Hindu social structure, family life and religion. Reputedly the first Hindu legal text, composed in the beginning of the Common Era, it has been regarded as an authority on most of social, legal and religious matters of the Hindus. During the Colonial period, it received a prominent status as one of the first texts translated into English and has remained influential well into post-Colonial times, till the present day.

The paper explores various roles of women – such as mothers, wives and daughters – as prescribed in the *Laws of Manu* and outlines the interrelatedness, the parallels and dichotomies between the roles of women as constructed in the *Laws of Manu* and in Hindu society presented from other sources. The contradictions and tensions between the rigid patriarchal norms prescribed by the text and the actual deviations from them are evidenced in the text itself as well as in other historical and contemporary sources. Focusing on the contrast between the veneration of mothers in ancient (and modern) Indian society and the nearly complete absence of motherly themes in the *Laws of Manu*, the article aims to identify causes for this silence. As outlined in the article, the investigation of textual presentations of women has to be situated in the history; the parameters and issues involved in the construction of women's roles as mothers, wives and daughters are explored here in the historical context.

